

Muyassarxon KARIMOVA,

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti "Gumanitar fanlar" kafedrasida dotsenti

E-mail: karimova@gmail.com

Tel: 932534155

ADU dotsenti, f.f.d. (PhD) Amirxo'jaev Sh. taqrizi asosida

GLOBALIZATION AS A PHILOSOPHICAL SYSTEM

Annotation

The article philosophically analyzes the features and forms of globalization and highlights them on the basis of scientific sources. A very controversial form of globalization is social, since it reflects the intensification of migration processes related to economic and political reasons: it points to the difference in wages, living standards and security between "rich" and "poor" countries. The problem in the group of relations between society and nature is food-this is primarily due to the demographic situation and, in connection with this, food shortages, which, as it has been studied, leads to malnutrition and hunger among low-income groups of the population of underdeveloped countries.

Key words: Rich and poor, information society, Terrorism, threat, environmental problem, ozone layer, environment, severe diseases, demographic problem.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ КАК ФИЛОСОФСКАЯ СИСТЕМА

Аннотация

В статье философски проанализированы особенности и формы глобализации и освещены на основе научных источников. Очень спорной формой глобализации является социальная, поскольку она отражает активизацию миграционных процессов, связанных с экономическими и политическими причинами: указывается на разницу в заработной плате, уровне жизни и безопасности между "богатыми" и "бедными" странами. Проблема в группе взаимоотношений общества и природы-продовольственная-это обусловлено, прежде всего, демографической ситуацией и в связи с этим нехваткой продовольствия, которое, как было исследовано, приводит к недоеданию и голоду среди малообеспеченных групп населения слаборазвитых стран.

Ключевые слова: Богатые и бедные, информационное общество, Терроризм, угроза, экологическая проблема, озоновый слой, окружающая среда, тяжелые болезни, демографическая проблема.

GLOBALLASHUV FALSAFIY TIZIM SIFATIDA

Annotatsiya

Maqolada globallashuvning o'ziga xos xususiyatlari va shakllari falsafiy tahlil qilinib, ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Globallashuvning juda ziddiyatli shakli – ijtimoiy shaklidir, chunki u iqtisodiy va siyosiy sabablar bilan bog'liq migratsiya jarayonlarining faollashuvini aks ettirilib: "boy" va "kambag'al" mamlakatlar o'rtasidagi ish haqi, turmush darajasi va xavfsizligidagi farq ko'rsatib o'tilgan. Jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlar guruhidagi muammo oziq — ovqat hisoblanadi-bu, birinchi navbatda, demografik vaziyat va shu munosabat bilan oziq-ovqat etishmovchiligi tufayli, bu kam rivojlangan mamlakatlar aholisining kam ta'minlangan guruhlari orasida to'yib ovqatlanmaslik va ochlikka olib kelishi tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Boy va kambag'al, axborot jamiyati, terrorizm, tahdid, ekologik muammo, ozon qatlami, atrof-muhit, og'ir kasalliklar, demografik muammo.

Kirish. Globallashuv – yangi falsafiy mavzu sifatida hozirgi davr haqida aniqroq tasavvur hosil qilish uchun XX asr boshigacha jahon tarixi asosan mustaqil rivojlangan va bir-biriga jiddiy ta'sir ko'rsatmagan sivilizatsiyalardan iborat bo'lganini nazarda tutish muhimdir. Hozirgi zamonda dunyo so'nggi yuz yillik ichida yuz bergan jamiyat hayoti barcha jabhalarining faol integratsiyalashuvi natijasida sezilarli darajada o'zgardi va yaxlit bir butun organizmga aylandi. Buning oqibati o'laroq, ayrim xalqlar va butun insoniyatning ijtimoiy ongida global jarayonlar va ularning ta'sirida yuzaga kelgan umumiy (dunyo miqyosidagi) muammolar bilan belgilangan jiddiy o'zgarishlar yuz bera boshladi. Jahon hamjamiyati o'z rivojlanishining Yangi bosqichiga qadam qo'ygani, u avvalgi bosqichlardan nafaqat o'zgarishlar miqyosi, balki faollik darajasi va universal xususiyati bilan ham farq qilishi ayon bo'ldi. Bu o'zgarishlarning butun majmui, shuningdek ularning sabablari 1990-yillarda globallashuv (lot. globus – er kurrasi) deb nomlandi. Globallashuv jamiyat hayotining turli jabhalarida butun er sayyorasi uchun yagona bo'lgan tuzilmalar, aloqalar va munosabatlarning shakllanishi, universallashuv jarayonidir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ilmiy tadqiqotlar jarayoni globallashuvning to'rtta asosiy shakli mavjud, ekanligini tavsiflaydi. Birinchi shakl iqtisodiy. Uning mohiyati davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni kengaytirishdan iborat, qo'shma ishlab chiqarish va xalqaro savdo. Xalqaro valyuta jamg'armasi, Jahon banki va JSTni tashkil etish bunga yaqqol misol bo'la oladi. G'arb mafkurachilari globallashuv barcha mamlakat va xalqlarni jipslashtiradigan progressiv jarayon ekani, agar rivojlanayotgan mamlakatlar taraqqiy etishni, kambag'allikdan qutulishni istasalar ularning rejalarga amal qilishlari kerakligi, buning uchun hech qanday davlatlar aralashmaydigan erkin umumiy bozorlar tashkil etilishi ko'p ijobiy oqibatlarga olib kelishi haqidagi fikrlarni oldinga suradilar. Lekin bunday bozorlar allaqachon shakllanib bo'lgan va ularni tovar qiymati o'rniga uning ekvivalenti amal qiladigan deyarli yagona pul tizimi boshqara boshlagan edi. Boshqa tomondan qaraganda, chindan ham bu bozorlar ko'pchilik mamlakatlarning jadal iqtisodiy rivojlanishiga yordam berdi ham. Lekin, xalqaro savdo-sotiq faqatgina o'z iqtisodiy taraqqiyotiga foyda keltiradigan mamlakatlar eksportiga yordam berishini va bu endilikda ekologik hamda resurslar krizisi sharoitida kechayotganini hisobga olish zarur. Shuning uchun bunday bozorning yaratilishi istalgan yoqimsiz mamlakatni bir zumda bankrot qila oladi[1].

Globallashuvning ikkinchi shakli siyosiy. Bunga siyosiy ittifoqlar va harbiy bloklarni (NATO, BMT, ShHT) yaratish, davlatlar suverenitetini qisqartirish, shuningdek, alohida davlatlar bilan emas, balki butun dunyo hamjamiyati bilan o'zaro munosabatlarning global siyosiy muammolarini hal qilish kiradi. Uchinchi shakl — ijtimoiy. Oksford universiteti direktori, professor Nik Bostrom bu ishlarning salbiy oqibatlari haqida o'ylab ko'rilmayotgani haqida shunday deydi: "Texnologik progressning tezlashuvi tufayli insoniyat hozir o'z taraqqiyotining keskin burilish nuqtasiga katta tezlik bilan yaqinlashib

kelayotgan bo'lishining ehtimoli katta. Insoniyatga yaxshi tanish bo'lib qolgan yadroviy xavfu xatar yoniga endilikda nanotizimlar va mashina intellekti kabi sohalarining jadal rivojlanish boshlagan texnologiyalari misli ko'rilmagan o'z imkoniyatlari va xatarlari bilan qo'shilmoqda. Bizning kelajagimiz, agar u bor bo'lsa, bizning ana shu jarayonlarga munosabatimizga bog'liq. Hamon biz jadal rivojlanayotgan texnologiyalarga bog'liq ekanimiz, insoniyat jamiyatidan "post-insoniyat" (keyingi insoniyat, aniqrog'i, anti-insoniyat -) jamiyatiga o'tish dinamikasini yaxshi anglab yetishimiz kerak. Ayniqsa tuzoq qaerda joylashganini, muqarrar o'limga olib borishi mumkin bo'lgan yo'llarni payqay bilishimiz zarur." [2]Globallashuvning juda ziddiyatli shakli, chunki u iqtisodiy va siyosiy sabablar bilan bog'liq migratsiya jarayonlarining faollashishini aks ettiradi: "boy" va "kambag'al" mamlakatlar o'rtasidagi ish haqi, turmush darajasi va xavfsizligidagi farq. Ammo globallashuvning aynan shu jihati tufayli "dunyo fuqarosi" tushunchasi paydo bo'ldi, u o'zini frantsuz va Rossiya fuqaroligiga ega bo'lgan taniqli frantsuz aktyori Jerar Depardye deb e'lon qildi. Va dunyoda ma'lum odamlar ikki yoki hatto uch fuqarolikka ega bo'lgan ko'plab holatlar mavjud va har bir davlat bu shaxsni o'z fuqarosi deb tan oladi. Globallashuvning so'nggi shakli ma'naviydir. Uning mohiyati "umumjahon merosi" yangi atamasining paydo bo'lishiga olib kelgan jahon turizmining rivojlanishidan iborat. YUNESKOning yaratilishi globallashuvning ma'naviy shakli rivojlanishining yorqin namunasidir. A.Toynbining ta'biri bilan aytganda, insoniyat,"umumiy uy", "umumiy taqdir" va umumiy tashvishlar bilan yashashga kiririshayotgan [3], bir so'z bilan aytganda, "globalizatsiya" (globallashuv) deb atalayotgan jarayonlar sodir bo'layotgan zamonda yashamoqdamiz. Globallashuvning dolzarb masalalarini tahlil qilib, uning ijobiy va salbiy bo'lishi mumkin bo'lgan oqibatlarini eslatib o'tmaslik mumkin emas. Ijobiy, birinchi navbatda, jahon iqtisodiyotining rivojlanishini o'z ichiga oladi: arzonroq bo'lgan mamlakatlarda ishlab chiqarishni yaratish, ishlab chiqarishni rivojlantirish darajasi past bo'lgan mamlakatlar taraqqiyotining so'nggi yutuqlariga qo'shilish imkoniyati, shuningdek eksport va importning sezilarli darajada kengayishi. Shuningdek, globallashuvning afzalligi xalqaro mehnat taqsimoti bo'lib, u mahsulot sifatini oshirishga va ishlab chiqarish vaqti va xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi. Mojarolarni hal qilish bo'yicha vaziyatlarni davlatlar tomonidan birgalikda hal qilish va dunyoda yuzaga kelgan siyosiy muammolar to'g'risida muloqot qilish istagi yordam beradi butun dunyoda qulay muhit yaratish. Mamlakatlarning dunyodagi barcha sohalarida, ayniqsa iqtisodiyot va siyosatda etakchi o'rinlarni egallashi uchun raqobati tinch aholini qiynayotgan mahalliy va jahon qurolli to'qnashuvlariga olib keladi. Shunday qilib, har qanday tarixiy jarayon singari, globallashuv ham ijobiy, ham salbiy oqibatlarga olib keladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolani tadqiq etishda analiz va sintez, qiyosiy tahlil, mantiqiy ketme-ketlik metodlardan foydalanildi. Globallashuv axborot jamiyatining mutlaqo normal va muqarrar hodisasidir va butun dunyo davlatlarining vazifasi maksimal ijobiy natijalarga erishish va salbiylarni minimallashtirishdir, chunki faqat shu shart bilan globallashuv butun insoniyatga to'liq foyda keltiradi. Global muammolar birinchi navbatda quyidagilar bilan bog'liq davlatlar o'rtasidagi munosabatlar. Bularga harbiy mojarolar muammosi, shu jumladan uchinchi Jahon urushi tahdidi, terrorizm, Shimoliy-Janubiy muammo va boshqalar kiradi. Tarixchilarning hisob-kitoblariga ko'ra, insoniyat tarixida 15 mingdan ortiq urush bo'lib, unda 3,5 milliardgacha odam halok bo'lgan. Mumkin bo'lgan uchinchi Jahon urushi muammosini bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biri deb hisoblash mumkin. So'nggi paytlarda dunyoda ko'plab halokatli qurollar ixtiro qilindi — yadro, kimyoviy, biologik. Va asta-sekin, bunday qurollarga ega bo'lgan mamlakatlar soni tobora ko'payib bormoqda. Hozirgi vaqtda Rossiya, Buyuk Britaniya, AQSh, Frantsiya, Xitoy, Hindiston, Pokiston, Isroil va Shimoliy Koreya yadro qurollarining rasmiy tan olingan egalari hisoblanadi. Shu sababli, mumkin bo'lgan uchinchi Jahon urushi butun insoniyatga katta yo'qotishlarga olib kelishiga shubha yo'q, agar u umuman insoniyatni yo'q qilmasa. Harbiy mojarolar muammosi har doim, hatto yadroviy va boshqa ommaviy qirg'in qurollari ixtiro qilinishidan oldin ham dolzarb bo'lib kelgan. Ikkinchi Jahon urushini eslash kifoya, bu birinchi navbatda dunyoning ko'plab mamlakatlari iqtisodiyotiga katta zarar etkazdi, ikkinchidan, 60-65 million kishining hayotiga zomin bo'ldi. Urushning yana bir dahshatli turi mahalliy hisoblanadi. Albatta, ular kamdan-kam hollarda ommaviy qirg'in qurollaridan foydalanadilar (garchi bunday holatlar tarixlarga ma'lum bo'lsa ham), ammo shu bilan birga katta zarar etkaziladi. Bir qator global muammolar jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlar bilan bog'liq. Ushbu guruhga energiya, ekologik, oziq-ovqat va boshqa muammolar kiradi. Global energiya muammosi-bu hozirgi va keyingi avlodlar uchun insoniyatni yoqilg'i va energiya bilan ta'minlash muammosi. Jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlar guruhidagi navbatdagi muammo oziq — ovqat hisoblanadi-bu, birinchi navbatda, demografik vaziyat va shu munosabat bilan oziq-ovqat etishmovchiligi tufayli, bu kam rivojlangan mamlakatlar aholisining kam ta'minlangan guruhlar orasida to'yib ovqatlanmaslik va ochlikka olib keladi. Ushbu muammoning mohiyati shundaki, hozirgi kunda juda ko'p odamlar oziq-ovqat etishmayapti, shuningdek iste'mol qilinadigan mahsulotlar har doim ham to'g'ri ovqatlanishni yaratishga yordam bermaydi. Ushbu muammoning sabablari quyidagilardan iborat: birinchidan, demografik portlashlar, natijada dunyo aholisining ko'payishi kuzatiladi; ikkinchidan, iqlim sharoiti tufayli ichimlik suvi tanqisligi va kam hosil; uchinchidan, qishloq xo'jaligi erlarining qisqarishi va, albatta, ekologik vaziyat. Ochlik muammosi Osiyo, Afrika, yaqin Sharq va Lotin Amerikasi mamlakatlarida keng tarqalgan. Hatto bizning davlatimizda ham alohida qiyinchiliklar mavjud, ammo ular hali ham keng ko'lamlil muammolarga duch kelmagan. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, ushbu muammoni hal qilish uchun ilmiy texnologiyalardan foydalanish zarur, buning natijasida ekinlar hosildorligi sezilarli darajada oshadi. Ammo olimlar bundan mustasno emas va genetik modifikatsiyalangan oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilgandan keyin odamlarga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan turli xil mutatsiyalar. Jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlar guruhidagi keyingi muammo ekologik muammodir. Ekologik muammo-bu tabiatning tuzilishi va faoliyatining buzilishiga olib keladigan inson faoliyati natijasida atrof-muhitning o'zgarishi. Ushbu muammo antropogen xususiyatga ega, ya'ni bu insonning tabiatga salbiy ta'siri tufayli paydo bo'ldi. Ekologik muammolarni taxminan bir nechta turlarga bo'lish mumkin, ularning har biri batafsil ko'rib chiqilishi kerak. Birinchi va eng xavfli ekologik muammo bu atmosferaning ifloslanishi. Ushbu ekologik muammoning sabablari ikki turga bo'linadi: tabiiy (tabiiy) va antropogen. Tabiiy bo'ronlarga chang bo'ronlari, vulqonlar, tabiiy yong'inlar, tog' jinslarining ob-havosi, organizmlarning chirishi va boshqalar kiradi ularning barchasi atmosfera va umuman atrof-muhit holatiga salbiy ta'sir qiladi. Xavfli bo'lgan inson tomonidan ishlab chiqarilgan ifloslanish manbalariga avtomobil chiqindilari, korxonalar va issiqlik elektr stantsiyalari chiqindilari va yadro sinovlari va baxtsiz hodisalar. Atmosferaning ifloslanishi, birinchi navbatda, insonning ham, butun dunyo aholisining sog'lig'iga ta'sir qiladi Bundan tashqari, o'simlik va hayvonot dunyosiga katta zarar etkazilib, ko'plab o'simlik va hayvonlar turlari yo'q qilinadi. Keyingi ekologik muammoni — ozon qatlamining yaxlitligini buzilishini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Ozon qatlami stratosferaning eng nozik qismi bo'lib, sayyoramizni ultrabinafsha nurlar ta'siridan himoya qiladi. Ushbu muammo 1970-yillarda, olimlar ozon qatlami asta-sekin parchalanib, "teshiklar" hosil bo'lishini aniqlaganlarida paydo bo'ldi. Ozon qatlamining yo'q qilinishining sabablari turli xil aerozollar, erituvchilar, yong'inga qarshi vositalardan foydalanishdir, chunki ular ozon

qatlarning holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan xloroflorokarbonlar kabi moddalarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, Rossiyaning "Interoson" konsortsiumi ushbu muammoni hal qilishning o'ziga xos usulini taklif qilishi qiziq. Germaniyaning "Daza" kompaniyasi bilan birgalikda diatomik kisloroddan ozon olish uchun infraqizil lazerlar bilan aerostatlarni 15 km balandlikka ko'tarish rejalashtirilgan. Ekologik muammo — global isish — bir asrdan ko'proq vaqt davomida sodir bo'lgan butun sayyoradagi o'rta havo haroratining uzoq muddatli ko'tarilishi ham jiddiy va dolzarbdir. Aks holda, global isish issiqxona effekti deb ataladi. Ushbu muammoni hal qilish usullari quyidagilardan iborat: birinchidan, hozirgi yoqilg'ini ekologik toza bilan almashtirish kerak; ikkinchidan, karbonat angidridni yutish texnologiyalarini joriy etish; uchinchidan, daraxtlarni ommaviy ravishda ekish, chunki ular kislorodni sintez qilishga qodir. O'tkir bugungi kunda kislotali yomg'ir mavzusi — vodorod ko'rsatkichining pasayishi bilan kislotalar mavjud bo'lgan yog'ingarchilik. Kislotali yomg'ir-bu korxonalar va transportdan zaharli chiqindilar, ko'mir va neftni qazib olish va qayta ishlash, azot o'z ichiga olgan o'g'itlardan foydalanish. Ammo, antropogen sabablarga qo'shimcha ravishda, tabiiy sabablar ham ajralib turadi. Bularga atmosferada azot konsentratsiyasining oshishiga olib keladigan vulqon otilishi va chaqmoq kiradi. Kislotali yomg'ir o'simliklarga zararli ta'sir ko'rsatadi, buning natijasida hosil kamayadi va shu sababli ifloslangan suv havzalariga va odamlarning sog'lig'iga, mutatsiyalar va saraton paydo bo'lish xavfini oshiradi. Bundan tashqari, kislotali yomg'ir me'moriy yodgorliklarga zararli ta'sir ko'rsatadi, chunki bu hodisa ta'siri ostida tuzilmalar gipsga aylanadi va xiralashadi. Ushbu muammoni hal qilish yo'llari avvalgi barcha holatlar bilan bir xil bo'lib qolmoqda. Asosiy, atmosferaga azot va oltingugurt chiqindilarini kamaytirish. Tuproq va suv havzalarining ifloslanishi kabi ekologik muammoga ham e'tibor qaratmoqchiman. Ushbu muammoning sababi, yana atmosferaga xavfli moddalar (simob, mishyak, va nadiy va boshqalar) chiqarilishi. Keyin ular tuproqqa va suvga tushadi va u erdan ular inson tanasiga kirishi mumkin, bu turli xil jiddiy kasalliklarni, shu jumladan onkologik kasalliklarni keltirib chiqarishi mumkin.[5]

Tahlil va natijalar. Ushbu muammolarni hal qilish uchun bir nechta echimlarni taklif qilish mumkin. Birinchidan, har bir alohida davlat uchun demografik siyosatni amalga oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish kerak. Ikkinchidan, aholining o'sishi yoki pasayish ko'rsatkichlarini kuzatish uchun aholini doimiy ravishda ro'yxatga olish kerak. Uchinchidan, ushbu masala bo'yicha xalqaro miqyosda konferentsiyalar o'tkazish zarur. Va nihoyat, oxirgi muammo ma'naviy madaniyat muammosidir. Bunga ommaviy madaniyatning tanazzulga uchrashi, ommaviy kompyuterlashtirish tufayli tajovuzning kuchayishi kiradi ushbu muammoni hal qilish uchun uni rivojlantirish kerak butun jamiyatning axloqiy madaniyati va, albatta, insonga zarar etkazadigan ilmiy va texnik ixtirolardan foydalanishga to'sqinlik qiladi. Tegishli insoniy fazilatlarisiz, har bir insonning global mas'uliyatisiz, global muammolarning hech birini hal qilish mumkin emas. Shuningdek, sayyoramizning barcha xalqlarining birlashmalarisiz bu mumkin emas; har birimiz terining rangi, tili, madaniy farqlari va ijtimoiy tizimlarning farqlaridan qat'i nazar, biz hammamiz inson ekanligimizni va asosiy qadriyatlar bilan birlashayotganimizni anglashimiz kerak. "Ayniqsa, global muammolarning oqibati bilan emas, balki ularning sabablari bilan kurashish kerakligi juda muhimdir".[6]

Xulosa va takliflar. Bugungi kunda yangilangan dunyoqarash zamirida faqat so'nggi yuz yillikka xos bo'lgan jamiyat hayoti internatsionallashuvining keskin o'sishi bilan belgilanadigan ijtimoiy munosabatlarining yangicha mazmuni va shakl-shamoyillarini aks ettiruvchi yangicha insoniylik yotishi lozim. Mazkur yangicha insoniylik global ongni shakllantirishga qaratilishi va uch asosiy negiz: globallik tuyg'usi, zo'raonlikka nisbatan murosasizlik va insonning asosiy huquqlarini tan olishdan kelib chiqadigan adolatparvarlikni o'z ichiga olishi darkor. Xalqaro kuchlarning birlashuvi. Odamlar dunyoqarashi nafaqat ularning dunyo haqidagi bilimlarida, balki ular bu bilimni qanday talqin qilishi, qanday xulosalar chiqarishi va qanday ish ko'rishida ham namoyon bo'ladi. Shu sababli global muammolarni butun dunyo bahamjihat hal qilishi lozimligi to'g'risida so'z yuritar ekanmiz, insoniyat nazariyada muayyan yutuqlarga va ba'zi bir amaliy natijalarga erishgan holda, dunyo rivojlanishining salbiy jarayonlarini to'xtatishga hali muvaffaq bo'lmaganini e'tibordan chetda qoldirishimiz mumkin emas. Xalqaro kuchlarning muayyan darajada birlashuvi, ularning muvofiqlashtirilgan, izchil va eng muhimi, samarali harakatlari ham hali mavjud emas. Nega shunday bo'lyapti va bunga nima xalaqit beryapti? Hozirgi rang-barang va ziddiyatlarga to'la dunyoda kelishilgan harakatlarni amalga oshirish mumkinmi? Agar mumkin bo'lsa, bunga qanday asosda erishish mumkin? Bular bugungi kunda ijtimoiy tafakkur, shu jumladan falsafa echishga harakat qilayotgan bosh masala

ADABIYOTLAR

1. Қаранг: Сергей Батчиков. Глобализация: управляемый хаос. Агентство политич.новостей. Москва.2021.
2. Ник Бостром - Ph.D., is Director of Oxford University's new Future of Humanity Institute.Угрозы существованию человечества. Анализ сценариев вымирания. //2007. <http://www.nickbostrom.com/>
3. Қаранг: Жураев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. – Тошкент: Маънавият, 2008. – Б.221.
4. Asosiy ifloslantiruvchi moddalar suv № 1 / 2021 yuridik fanlar № 1 / 2021 Rossiya ichki ishlar vazirligining Moskva universiteti gazetasi .
5. Ahmedov R. M., Ivanova Yu.A. Atrof-muhitni muhofaza qilish va muhofaza qilish masalalari bo'yicha xalqaro hamkorlikning roli va ahamiyati // Xalqaro fuqarolik va savdo huquqi jurnali. 2019